

Розділ IV. ПСИХОЛОГІЯ

УДК 316.614

Н.І. Кривоконь, д-р психол. наук, доцент
Чернігівський державний технологічний університет, м. Чернігів, Україна

КОНЦЕПЦІЯ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ В УКРАЇНІ

Стаття присвячена висвітленню основних положень концепції соціально-психологічного забезпечення розвитку соціальних послуг в Україні. Метою соціально-психологічного забезпечення розвитку соціальних послуг є оптимізація процесу та результату їх надання та досягнення змін у життєвих ситуаціях клієнтів, а також у створенні безпечних умов професійної соціально-психологічної взаємодії в соціальній роботі.

Ключові слова: соціальна робота, соціальні послуги, соціально-психологічне забезпечення, концепція соціально-психологічного забезпечення розвитку соціальних послуг.

Статья посвящена рассмотрению основных положений концепции социально-психологического обеспечения развития социальных услуг на Украине. Целью социально-психологического обеспечения развития социальных услуг является оптимизация процесса и результата их оказания и достижения изменений в жизненных ситуациях клиентов, а также в создании безопасных условий профессионального социально-психологического взаимодействия в социальной работе.

Ключевые слова: социальная работа, социальные услуги, социально-психологическое обеспечение, концепция социально-психологического обеспечения развития социальных услуг.

The article is sanctified to the consideration of substantive provisions of the social-psychological providing conception of social services development in Ukraine. The aim of the social-psychological providing of social services development is optimization of the process and result of their providing and achievement of changes in the vital clients' situations and also in creation of safe terms of professional social-psychological co-operation in social work.

Key words: social work, social services, social-psychological ensures the development of social services.

Постановка проблеми. Прагнення України до євроінтеграції передбачає проведення активної соціальної політики, що має на меті реформування та модернізацію соціальної сфери, досягнення європейських соціальних стандартів, гарантування й реалізацію для населення соціальних прав і високого рівня життя. Така ситуація вимагає вжиття заходів щодо оптимізації системи соціального захисту в руслі нової соціальної політики, зокрема пошуку інноваційних форм соціальної роботи та розвитку соціальних послуг.

Йдеться, передусім, про необхідність запровадження адресного підходу в реформуванні соціальних послуг; орієнтацію на потреби клієнта з урахуванням його життєвих обставин; актуалізацію ресурсів особистості та громади; досягнення цільового й ефективного використання коштів, спрямованих на соціальну допомогу та підтримку; підвищення кваліфікації соціальних працівників. Також за умов відсутності системи державних стандартів щодо соціальних послуг особливого значення набуває діяльність по їх розвитку та моніторингу.

Отже, сучасні тенденції розвитку соціальної сфери потребують запровадження гуманістично спрямованої, орієнтованої на особистість і її життєву ситуацію, системи соціальної допомоги та послуг. Успішна реалізація цієї системи передбачає створення науково обґрунтованої, з урахуванням вітчизняних соціально-культурних особливостей та надбань концепції розвитку соціальних послуг і менеджменту соціальних служб, розроблення заходів і методів взаємодії з людьми, що перебувають у скрутних життєвих обставинах. Ефективність соціальної роботи значною мірою залежить, з одного боку, від розуміння особливостей та механізмів формування та розвитку особистості, а з іншого, – від соціально-психологічних складових і наслідків діяльності самих соціальних працівників та соціальних служб. На сьогодні, коли активно впроваджуються принципи індивідуального підходу, брак соціально-психологічних знань і вмінь у спеціалістів со-

ціальної сфери значно знижує ефективність надання соціальних послуг окремим категоріям громадян і дієвість соціальної роботи в цілому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Про важливість застосування соціально-психологічних підходів у соціальній роботі йдеться в наукових пошуках багатьох вітчизняних та зарубіжних авторів. Зокрема, дослідники: визначають напрямки використання соціально-психологічних теорій і методів у соціальній роботі (М. Герберт, М.А. Гуліна, М.В. Фірсов, К. Шелдон); вивчають витoki та шляхи подолання соціально-психологічних проблем клієнтів соціальної роботи (І.М. Грига, Т.В. Говорун, О.Л. Іванова, Н.В. Кабаченко, О.Г. Карагодіна, Р.І. Кравченко, Н.Ю. Максимова, Т.М. Титаренко, І.М. Трубавіна та ін.); досліджують питання організації взаємодії в системі «клієнт-соціальний працівник» (Д.Г. Лавриненко, Т.В. Семигіна, Т.І. Сила, О.В. Тюптя, В.Г. Панок, Ю.М. Швалб); зосереджують увагу на вивченні особистості та підготовці соціальних працівників і їх функціонально-рольовому навантаженні (І.Д. Зверева, А.Й. Капська, А.В. Кунцевська, І.І. Мигович, Л.І. Міщик, В.В. Сидоров, Н.Б. Шмельова та ін.); розглядають особливості психологічної підтримки в різних скрутних життєвих ситуаціях (Г.М. Бевз, П.П. Горностай, Н.Г. Осухова та ін.).

Натомість, набагато менше уваги приділяється дослідженню причин, що стимулюють розвиток скрутних життєвих ситуацій людини, вивченню особливостей надання соціальних послуг як професійної діяльності, висвітленню питань організаційної психології в соціальних службах, побудові цілісної системи соціально-психологічних знань, що виступають основою психологічної складової професійної компетенції працівників організацій, які надають соціальні послуги.

У зв'язку з цим актуальним на теоретичному і практичному рівнях є проведення досліджень, що сприяють формуванню теоретичної концепції та практичних моделей соціально-психологічного забезпечення розвитку соціальних послуг в Україні.

Метою цієї публікації є висвітлення основних положень розробленої на основі експериментально-генетичного (і його модифікації – генетико-модельного) методу наукового пізнання концепції соціально-психологічного забезпечення розвитку соціальних послуг в Україні.

Виклад основного матеріалу. Розвиток концепцій соціально-психологічного забезпечення тісно пов'язаний з такими галузями, як практична, прикладна, соціальна психологія, психологія праці і зумовлюється проникненням психологічної теорії та практики в усі сфери суспільного життя. Соціально-психологічне забезпечення діяльності спрямоване на вирішення конкретних соціально-психологічних проблем та/або завдань, які постають перед людьми в процесі підготовки та безпосереднього здійснення різних видів соціальної активності. Воно має на меті оптимізацію того виду діяльності, на який воно направлене, через впровадження соціально-психологічних теорій і методів. Соціально-психологічне забезпечення професійної діяльності формується на основі: вивчення цього виду діяльності, дослідження суб'єкта праці, формування психологічної системи для цілей професійної орієнтації і професійної підготовки, вивчення суб'єкта пізнання або спілкування.

Особливу роль соціально-психологічне забезпечення відіграє у професіях, які ґрунтуються на тісній взаємодії між людьми, де є ризики негативного впливу індивідів одне на одного, або у професіях, яким притаманний підвищений рівень відповідальності працюючих. Соціально-психологічне забезпечення професійної діяльності розглядається як чинник професійної надійності, що позитивно впливає на створення безпечних і таких, що унеможливають прояви професійних загроз, ризиків умов праці.

Зазначений напрямок успішно розвивається завдяки дослідженням вітчизняних і зарубіжних авторів, таких як: Д.В. Гандер, М.О. Дмитрієва, М.М. Дорошенко,

Л.М. Карамушка, М.С. Корольчук, В.М. Крайнюк, С.Л. Леньков, С.Д. Максименко, Ю.І. Машбиць, Г.С. Никифоров, В.С. Новиков, В.І. Осьодло, В.Г. Панок, Н.Ю. Скороходова, В.В. Стасюк, Т.В. Шеломова та інших.

На основі аналізу багатьох доробок [1; 2; 3; 4; 5; 13 та ін.], ми дійшли висновку, що зміст соціально-психологічного забезпечення професійної діяльності розглядається науковцями в трьох основних вимірах:

1) як система заходів, що мають на меті вдосконалення, оптимізацію професійної діяльності;

2) як специфічна діяльність, супровід особистості в професії;

3) як процес перетворення особистості, набуття нею нового досвіду, нових якостей, рис тощо. Причому це перетворення і зумовлене спеціально організованими впливами і супроводом, а сама особистість при цьому має бути достатньо вмотивована.

Ученими виділяються певні етапи, функції та рівні соціально-психологічного забезпечення, розробляються його концепції, програми та моделі для різних видів діяльності [6; 10; 11; 12; 14].

Зважаючи на те, що соціальна робота як професійна гуманістично орієнтована діяльність базується на суб'єкт-суб'єктній та суб'єкт-об'єктній взаємодії людей, спрямована на поліпшення життєвої ситуації клієнтів, недопущення загострення їх проблем та підвищення якості життя в цілому, ця професія також потребує ґрунтового соціально-психологічного забезпечення.

Таким чином, значимість розвитку та впровадження концепції соціально-психологічного забезпечення діяльності по наданню соціальних послуг зумовлюється:

1. Гуманістичним, особистісно-орієнтованим змістом соціальної роботи взагалі та соціального обслуговування зокрема. Йдеться про необхідність поглиблення так званої «психологізації» соціальної роботи, що визначається нагальними вимогами з боку суспільного розвитку, запитами стосовно впровадження особистісних, адресних підходів у цьому виді діяльності, а також потребами гуманізації людської спільноти.

2. Системою принципів соціальної роботи та психології соціальної роботи, які спрямовані на індивідуалізацію надання соціальних послуг, орієнтацію на розвиток особистості, що переживає скрутну життєву ситуацію, а також на впровадження конструктивістських, системних, холістичних поглядів на людину та її взаємини з соціальним оточенням, впливом на її життєву ситуацію.

3. Соціально-психологічним характером професійної взаємодії у соціальній роботі та під час надання соціальних послуг. Професійна інтеракція, в основі якої лежать наснаження та наснажуючий вплив на особистість клієнта, потребує ґрунтового розроблення теоретичних та практичних психологічних засад, що, в свою чергу, допоможе науково адекватно інтерпретувати різноманітні явища та процеси в царині соціальної роботи та зробити професійну інтеракцію більш ефективною та дієвою.

4. Необхідністю виділення чинників, що детермінують, з одного боку, результативність діяльності соціальних працівників, а з іншого, – забезпечують можливості розкриття особистісного потенціалу людини, яка потрапила в скрутну життєву ситуацію. Задіяння цих чинників дозволить розвивати соціальні послуги в інтенсивному напрямку, а також уможливить процес актуалізації усіх видів ресурсів у соціальній роботі.

5. Потребами, пов'язаними з реформуванням системи організацій і закладів, що надають соціальні послуги та здійснюють соціальну роботу. Організаційні та соціально-психологічні аспекти функціонування соціальних служб вимагають наукового опрацювання, дослідження, а також розроблення сучасних методів, технологій, форм діяльності, які сприятимуть досягненню позитивних змін у життєвих ситуаціях клієнтів.

Зважаючи на специфічні особливості соціальних послуг як професійної діяльності та з урахуванням того, що в центрі уваги при наданні соціальних послуг перебуває особистість, життєва ситуація якої потребує змін, вважаємо, що методологічною основою розробки концепції соціально-психологічного забезпечення розвитку соціальних послуг може виступати експериментально-генетичний (і його модифікація – генетико-моделюючий) метод наукового пізнання, фундатором якого є академік С.Д. Максименко [8; 9].

Основна відмінність цього методу наукового пізнання від інших полягає в активному моделюванні і відтворенні в особливих умовах закономірностей виникнення і становлення в онтогенезі психологічних функцій. Причому особливістю конструювання є те, що модель створюється дослідником для полегшення пізнання, відтворює внутрішню структуру власне психічного процесу.

Основними принципами експериментально-генетичного методу є принципи: аналізу за одиницями; історизму; системності; проектування.

Можливість та важливість використання експериментально-генетичного методу в контексті соціальної роботи зумовлюється, на наш погляд, таким:

Оскільки в центрі уваги соціальних працівників перебуває клієнт – особистість, яка на певному етапі свого життя потрапила у скрутну життєву ситуацію (таку, яка містить проблеми, суперечності, незадоволені потреби, нужду), і всі негаразди, що відбуваються у клієнта, тією чи іншою мірою знаходять відображення у його свідомості, то можна стверджувати, що дослідження особистості клієнта передбачає передусім вивчення особливостей проблем його розвитку й саморозвитку, соціалізації, проявів його психіки, поведінки тощо в усій сукупності його життєвих умов та обставин. Тому використання експериментально-генетичного методу як методу пізнання цілісної, такої, що саморозвивається особистості, уявляється особливо доцільним та адекватним завданням дослідження.

Основною метою діяльності соціальних працівників є така соціальна підтримка особистості, яка передбачає опанування нею новими знаннями, навичками, вміннями, тобто досвідом, який у майбутньому допоможе клієнтові уникнути та/або не допустити поглиблення проблематики в процесі життя. Фактично, соціальні працівники, надаючи соціальні послуги, повинні здійснювати навчання, певним чином впливаючи на формування особистості клієнта (незалежно від його віку). Важливо, щоб цей процес був відповідним і правильно організованим. Отже, система «конструювання» такого навчання повинна створюватися з урахуванням, передусім, принципів системності, пороектування та креативності.

Кожен клієнт (як особистість) є унікальним, його досвід та життєві ситуації, через які він проходить упродовж життя, носять суто індивідуальний характер. Таким чином, формуючи відносини з конкретним клієнтом, соціальні працівники щоразу будують «програму соціального втручання» (угоду, договір тощо), яка передбачає врахування онтогенетичних, соціально-культурних, соціально-історичних, соціально-психологічних та інших особливостей. Ця програма є не чим іншим, як моделлю, проектом, реалізація якого має гуманістичні цілі та завдання стосовно вирішення завдань особистості, її розвитку, соціалізації та/або ресоціалізації. Тому особливої актуальності в такому контексті набувають принципи аналізу за одиницями, системності, проектування, єдності експериментальної та генетичної лінії розвитку.

Життєва ситуація особистості, яка потрапила в скрутні життєві обставини, має розглядатися в соціальній роботі не просто в динаміці, але і з урахуванням передісторії її виникнення і формування, врахування чинників, які впливали на її розвиток. Усе це тісно пов'язує дослідження особистості клієнта і його життєвої ситуації розумінням необхідності застосування принципів історизму, системності, єдності біологічного і соціального в межах використання експериментально-генетичного і генетико-моделюючого методу.

На підтвердження доцільності використання експериментально-генетичного методу в соціальній роботі можна розглядати і швидкоплинність та прискореність сучасного буття людини, що проявляється у наявності та багатоманітності змін у житті. І, позаяк досягнення позитивних змін у соціальній ситуації клієнта виступає важливим завданням соціальних працівників, однак ці зміни мають бути контрольованими, позитивно спрямованими, такими, що сприяють прогресивному розвитку і саморозвитку особистості. Якщо соціальні працівники просто фіксуватимуть зміни в житті клієнта без здійснення спроб щодо спрямування цих змін, втрачається основний принцип цього виду діяльності – наснаження особистості, спонукання її до самоактивності. Тому використання принципу проектування і моделювання з метою створення позитивних соціально-психологічних новоутворень особистості, виступає як інструмент, за допомогою якого відбувається пізнання та конструювання соціально-психологічної реальності.

Не менш важливе значення має і необхідність поєднання у соціальній роботі таких, здавалося б, взаємовиключних її принципів як принципи індивідуальності (унікальності) та солідарності, а також принципів свободи вибору способу життя та субсидарності. В першому випадку йдеться про те, як, досліджуючи ситуацію особистості, можна водночас враховувати суто індивідуальні потреби людини, а з іншого, – підтримувати солідарну систему соціального забезпечення. В другому випадку передбачається вирішення дилеми між повагою права кожного до вільного вибору способу життя та між необхідністю надання допомоги в межах своїх посадових обов'язків. Існують й інші дилеми.

Розв'язанню цих проблем сприятиме розуміння того, що не все в цьому житті однозначне і прогнозоване (принцип креативності), а також врахування того, що «нужда породжує не просто існування, і не просто онтогенез; саме нужда створює поперемінний плин домінування у функціонуванні індивіда то біологічного (яке стає сензитивним до соціальних впливів), то соціального (коли створюються та опосередковуються засоби)» [8, с. 19].

Таким чином, ми розглядаємо використання експериментально-генетичного (генетико-моделюючого) методу наукового пізнання як ключового у побудові концепції соціально-психологічного забезпечення соціальної роботи як професійної діяльності. Використання такого підходу дозволяє переорієнтувати сучасне розуміння соціальної роботи та соціальних послуг з діяльності по вирішенню проблем клієнтів на діяльність, що сприяє організації розвитку та саморозвитку особистості, яка переживає скрутну життєву ситуацію, з урахуванням унікальності, онтогенетичних особливостей, досвіду, культурно-історичного та соціального контексту життя особистості. Також використання генетико-моделюючої методології дозволить, на нашу думку, забезпечити досягнення як теоретичних, так і прикладних завдань у межах реалізації розробленої концепції.

Безпосередньо сама концепція соціально-психологічного забезпечення соціальної роботи та розвитку соціальних послуг розглядається нами як сукупність теоретичних положень та розроблених на їх основі практичних моделей діяльності, спрямованих на оптимізацію процесу і результату професійної взаємодії в соціальній роботі соціально-психологічними засобами. Принципи побудови концепції відповідають методології експериментально-генетичного (і його модифікації – генетико-моделюючого) методу та узгоджуються з принципами та цінностями соціальної роботи.

Основними складовими концепції соціально-психологічного забезпечення розвитку соціальних послуг є:

– теоретичний компонент, що включає доробки стосовно дослідження особистості та особливостей її розвитку й саморозвитку, життєвих ситуацій і соціально-психологічних особливостей клієнтів, соціальних працівників та інших суб'єктів соціальної роботи, а також стосовно побудови ефективної соціально-психологічної взаємодії в межах професійних відносин;

– моделі діяльності, що базуються на врахуванні соціально-психологічних особливостей суб'єктів професійної взаємодії та передбачають сукупність спеціально розроблених соціально-психологічних заходів, форм та видів роботи, спрямованих на ініціювання та підтримку процесів саморозвитку особистості, її наснаження, покращення життєвих ситуацій клієнтів і оптимізацію роботи соціальних працівників завдяки мобілізації різних видів ресурсів;

– сама практична діяльність по реалізації розроблених моделей з метою досягнення позитивних змін і наснаження клієнтів.

Отже, концепція соціально-психологічного забезпечення розвитку соціальних послуг передбачає формування теоретичної складової та створення на її основі певних прикладних моделей, покликаних розв'язувати конкретні завдання соціально-психологічного характеру в межах професійної взаємодії. Основу теоретичної складової концепції складають теорії розвитку та соціалізації особистості, моделі змін та життєвих ситуацій особистості, а також концепції наснаження в контексті соціальної роботи та соціальних послуг.

Таким чином, соціальна допомога та послуги мають спрямовуватися не лише на вирішення та пом'якшення проблематики клієнта, а бути орієнтованими, передусім, на покращення скрутної життєвої ситуації в цілому та на недопущення переростання її в критичну чи кризову ситуацію. При цьому дії соціальних працівників повинні як передбачати вплив на об'єктивні обставини ситуації клієнта (за допомогою надання йому послуг) з тим, щоб не дати загострюватися проблемам клієнта, так і сприяти пізнанню та розвиткові самого отримувача допомоги, мотивувати його, спонукати до активності, тобто наснажувати.

Складові соціально-психологічного забезпечення розвитку соціальних послуг дозволяють розуміти діяльність соціальних працівників як вплив на об'єктивні обставини ситуації клієнта (за рахунок надання йому соціальних послуг) з тим, щоб не дати загострюватися його проблематиці, та як створення умов для пізнання та розвитку самого отримувача допомоги, мотивування його, спонукання до активності, самонаснаження.

Таким чином, суть концепції соціально-психологічного забезпечення розвитку соціальних послуг полягає в тому, що:

1. Клієнт розглядається як особистість, що розвивається в скрутній життєвій ситуації і є спроможною перетворювати цю життєву ситуацію на розвиваючу за допомогою соціальної підтримки та послуг. Отже, клієнт є не просто отримувачем послуг, а має виступати активним суб'єктом взаємодії.

2. Соціальні послуги:

– надаються на підставі вивчення соціально-психологічних особливостей клієнта й об'єктивних і суб'єктивних компонентів його життєвої ситуації;

– розглядаються не стільки як вирішення проблем за клієнта, а як створення умов для його розвитку та саморозвитку. Тому основний вплив при наданні соціальних послуг має здійснюватися не лише на подолання проблем клієнта, а задля покращання його скрутної життєвої ситуації в цілому;

– мають розвиватися на основі моделювання професійної взаємодії з клієнтом, кінцевою метою якої є наснаження та розвиток особистості клієнта.

3. Для забезпечення ефективності надання соціальних послуг важливо враховувати взаємні впливи клієнта і соціального працівника. Для мінімізації негативного впливу в ході професійної взаємодії важливо використовувати соціально-психологічні моделі забезпечення діяльності фахівців, які надають соціальні послуги.

Відповідно до визначених концептуальних засад нами були розроблені і впроваджені моделі соціальних послуг, дані рекомендації щодо їх соціально-психологічного забезпечення та відстежено їх успішність [7].

Говорячи про створення моделей соціально-психологічного забезпечення розвитку соціальних послуг варто враховувати, що ці моделі мають на меті оптимізувати процес створення, надання та вдосконалення послуг за рахунок використання соціально-психологічних засобів. У соціально-психологічному та контексті нашої концепції надання соціальних послуг можна охарактеризувати як процес, що, з одного боку, дозволяє зменшувати соціальну залежність особистості, підтримувати та розвивати її самостійність і відповідальність, сприяти саморозвитку, а з іншого, – як процес, що сприяє інтеграції індивіда в соціум, його успішній соціалізації, ресоціалізації та адаптації. Таким чином, соціально-психологічне забезпечення цього процесу має вирішувати такі блоки запитань:

- Кому надається послуга?
- Яких змін у життєвій ситуації клієнта/групи ми хочемо досягти і на яких проблемах сконцентрувати особливу увагу?
- Який соціально-психологічний зміст послуги і яких заходів потребує її впровадження/здійснення?
- Які психологічні та соціально-психологічні інструменти потрібні для реалізації послуги та досягнення позитивних результатів?
- Які умови та критерії ефективності, дієвості професійної взаємодії в процесі надання даної послуги?
- Які впливи **відчувають на собі клієнти та фахівці внаслідок професійної взаємодії?**

Дещо деталізуємо зазначені положення.

Перший блок передбачає дослідження особистості клієнта, особливостей його розвитку, соціалізації, соціальні характеристики і проблематику як представника певної соціальної групи, аналіз індивідуальних особливостей і якостей, вивчення складових життєвого досвіду, світогляду тощо.

Для відповідей на запитання другого блоку важливо дослідити життєву ситуацію клієнта, його соціальні зв'язки, обставини життя, ставлення до особи з боку інших та контекст, за якого розвиваються події. На основі чого робляться висновки про необхідність і напрямок змін у кожному конкретному випадку, окреслюється група проблем, на вирішення яких спрямовується основна активність, а також визначаються основні складові скрутної життєвої ситуації, які мають бути змінені.

Третій блок включає розроблення плану дій та визначення змісту роботи, а також передбачає об'єктивацію та актуалізацію ресурсів, які мають бути залучені та мобілізовані для реалізації запланованих змін. Наголос робиться на особистісних ресурсах та можливостях групи, спільноти, а також на потенціалі людських взаємин. У разі потреби плануються шляхи залучення інших спеціалістів, вказується на необхідності виконання посередницьких функцій з боку психологів і соціальних працівників.

Інструментальний (четвертий) блок моделі соціально-психологічного забезпечення включає визначення тих соціально-психологічних форм і методів роботи, які є доречними в цій ситуації. Обґрунтовується їх доцільність, валідність, зручність у використанні. В разі потреби створюються додаткові інструменти чи їх змістовне наповнення (наприклад, розробляються тренінги, плани бесід, інтерв'ю, технології супроводу, втручання тощо).

П'ятий блок повинен містити перелік і опис тих критеріїв, аналіз яких засвідчить про досягнення запланованих змін у життєвих ситуаціях та дасть змогу визначити якість, ефективність, дієвість цієї послуги. В цьому аспекті особливого значення набуває розроблення системи вимірювання діяльності з надання соціальних послуг, а також оцінка професійної відповідності фахівців.

Нарешті, в межах вирішення завдань шостого блоку важливим є оцінка здійснених впливів у межах професійної взаємодії. Йдеться як про перегляд ситуації клієнта після

соціальної підтримки та отримання послуг, дослідження стану його проблематики і досягнутих змін, так і про стан фахівця, який надавав послуги та допомогу, і про наслідки (позитивні чи негативні) професійних впливів на його життєву ситуацію, психологічне здоров'я, професійний досвід тощо.

Підсумовуючи, можна виділити такі умовні блоки моделі соціально-психологічного забезпечення розвитку і надання соціальних послуг:

1. Інформаційно-діагностичний блок (збір інформації про соціально-психологічні особливості клієнта, умов його розвитку і становлення, проблематизація його життєвої ситуації, вивчення соціальних зв'язків тощо).

2. Прогностичний блок (визначення можливих напрямків розвитку ситуації клієнта, прогнозування змін).

3. Блок планування та мобілізації ресурсів (підбір відповідного діагностованій проблематиці змісту послуг, складання плану заходів соціально-психологічного впливу, пошук та актуалізація ресурсів особистості, формулювання основних стратегій поведінки у цій складній ситуації).

4. Інструментальний блок (підбір та/або створення соціально-психологічного інструментарію для надання спланованих послуг, обґрунтування його доцільності).

5. Блок вимірювання діяльності по наданню соціальних послуг (передбачає моніторинг процесу надання соціальних послуг, визначення їх дієвості, якості, відповідності стандартам тощо).

6. Блок оцінювання отриманих результатів і змін внаслідок впровадження послуги (включає фіксацію отриманих результатів і змін, передбачає визначення подальшої стратегії).

Висновки. На підставі використання методології генетико-моделюючого методу нами розроблено концепцію соціально-психологічного забезпечення розвитку соціальних послуг. Згідно з основними положеннями зазначеної концепції важливим завданням в аспекті соціальної роботи та соціальних послуг є формування розуміння клієнта не просто як особи, що має подолати життєві проблеми та негаразди завдяки соціальній підтримці, а як особистості, яка здатна перетворити скрутну життєву ситуацію у розвиваючу, яка є спроможною до наснаження і самонаснаження, що уможлиблює настання позитивних змін у життєвій ситуації клієнта.

Зміни виступають не лише як мета, бажаний результат соціальних послуг, але і як критерій успішності соціально-психологічного впливу. Це підкреслює безумовну важливість і необхідність використання психологічних знань для досягнення позитивних змін у життєвій ситуації клієнтів. Психологічні теорії та методи виступають важливим ресурсом соціальної роботи як чинники, що спонукають до змін та уможливають їх. Напрямок (спрямування) змін визначає зміст взаємодії соціального працівника та клієнта, що об'єктивується у відповідних видах послуг чи допомоги.

Список використаних джерел

1. Гандер Д. В. Психологическое обеспечение летного обучения: Теория и практика : дис. на соиск. уч. степени д-ра психол. наук / Д. В. Гандер. – М. : ГНИИ МО РФ (А и КМ), 1997. – 489 с.
2. Карамушка Л. М. Психологія освітнього менеджменту : навч. посіб. / Л. М. Карамушка. – К. : Либідь, 2004. – 424 с.
3. Климов Е. А. Психология профессионала / Е. А. Климов. – М. : Институт практической психологии ; Воронеж : НПО “МОДЕК”, 1996. – 400 с.
4. Коломінський Н. Л. Соціально-психологічне забезпечення діяльності соціальної служби / Н. Л. Коломінський // Соціальна служба в Україні: соціально-психологічні засади формування та ефективного функціонування : матеріали науково-практичної конференції (12 травня 2005 року, м. Черкаси) / ред. кол. : В. В. Москаленко, Н. І. Кривоконь, Н. М. Дембицька. – К. : Фенікс, 2005. – С. 34.

5. *Королев С. Л.* Развитие теории психологического обеспечения деятельности в отечественной психологии и педагогике [Электронный ресурс] / С. Л. Королев, Л. М. Королев. – Режим доступа : <http://www.oim.ru/reader@whichpage>.

6. *Корольчук М. С.* Соціально-психологічне забезпечення діяльності в звичайних та екстремальних умовах : навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / М. С. Корольчук, В. М. Крайнюк. – К. : Ніка-Центр, 2006. – 580 с.

7. *Кривоконь Н. І.* Соціально-психологічне забезпечення соціальної роботи : [монографія] / Н. І. Кривоконь. – Х : ФОП Олійник, 2011. – 480 с.

8. *Максименко С. Д.* Генезис существования личности / С. Д. Максименко. – К. : ООО «КММ», 2006. – 240 с.

9. *Максименко С. Д.* Психологія особистості : підручник / С. Д. Максименко, К. С. Максименко, М. В. Папуча. – К. : ТОВ «КММ», 2007. – 296 с.

10. *Москаленко В. В.* Теоретико-методологічні засади організації соціально-психологічних служб / В. В. Москаленко // Соціальна служба в Україні: соціально-психологічні засади формування та ефективного функціонування : матеріали науково-практичної конференції (12 травня 2005 року, м. Черкаси) / ред. кол. : В. В. Москаленко, Н. І. Кривоконь, Н. М. Дембицька. – К. : Фенікс, 2005. – С. 7-13.

11. *Осухова Н. Г.* Психологическая помощь в трудных и экстремальных ситуациях : учебное пособие для студ. высш. учеб. заведений / Н. Г. Осухова. – 2-е изд., испр. – М. : Академия, 2007. – 288 с.

12. *Панок В. Г.* Теоретико-методологічні засади розвитку практичної психології в Україні / В. Г. Панок // Проблеми загальної та педагогічної психології : збірник наукових праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка НАПНУ / за ред. С. Д. Максименка. – К., 2011. – Т. XIII, ч. 1. – С. 309-318.

13. *Психологическое обеспечение профессиональной деятельности* / [под ред. Г. С. Никифорова]. – СПб. : Изд-во Петербург. ун-та, 1991. – 153 с.

14. *Шеломова Т. В.* Социально-психологическое обеспечение деятельности менеджера : дис. ... канд. психол. наук : спец. 19.00.05 / Т. В. Шеломова. – М., 2001. – 147 с.

УДК 159.9:316.612:364-787.24

Г.М. Бевз, канд. психол. наук, доцент
Університет менеджменту освіти, м. Київ, Україна

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ЗАХИЩЕНОСТІ ДИТИНИ ТА СІМ'Ї В УМОВАХ ЗАМІСНОГО ДОГЛЯДУ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ

Стаття присвячена розкриттю поняття психологічної захищеності в контексті замісної опіки над дитиною. Соціальна робота розглядається як умова розбудови громадянського суспільства і засіб ствердження захисних соціальних систем. Доводиться, що компаративні дослідження є більш ефективним підходом під час вивчення системних явищ, яким і є замісна опіка над дитиною.

Ключові слова: соціальна робота, замісний догляд, захищеність, двобічний предмет діяльності соціального працівника, рівні соціальної роботи, прийняття рішення.

Статья посвящена раскрытию понятия психологической защищенности в контексте замещающей опеки над ребенком. Социальная работа рассматривается как условие развития гражданского общества и средство утверждения защитных социальных систем. Доказывается, что компаративные исследования является более эффективным подходом при изучении системных явлений, которым и является замещающая опека над ребенком.

Ключевые слова: социальная работа, замещающий уход, защищенность, двусторонний предмет деятельности социального работника, уровни социальной работы, принятие решения.

The authors elucidate the concept of psychological security in the context of substitution custody of the child. Social work is seen as a condition of civil society and a means of strengthening social protection systems. It is shown that comparative studies are more effective approach in the study of systematic effects, which is the replacement child custody.

Key words: social work, vicarious care, security, subject of bilateral social worker, level of at social work, to arrive at a decision.